

Diaconaal werk tijdens de derde Coronagolf ¹

"We moeten accepteren dat Corona op lange termijn blijft en dat we de aanpassingen moeten integreren in onze werkwijze."

Door Thijs Tromp en Erica Meijers²

Juli 2022

Het Coronavirus hield de wereld in zijn greep vanaf maart 2020. De maatregelen om de verspreiding van het virus te beteugelen hadden ingrijpende gevolgen. De maatregelen raakten vrijwel alle sectoren onderwijs, zorg en welzijn, contactberoepen, sport, cultuur, horeca, verenigingsactiviteiten, kerken en moskeeën en het vrijwilligerswerk. Ook voor diaconale organisatie waren de gevolgen voelbaar, juist ook omdat 'echte' ontmoetingen met mensen in kwetsbare posities cruciaal zijn voor deze praktijken. In juli 2020 en februari 2021 deden we onderzoek met vertegenwoordigers van diaconale organisaties naar de gevolgen van de maatregelen voor hun diaconale praktijk en hoe zij daarop hebben ingespeeld.³ Begin februari 2022 herhaalden we dit onderzoek. De resultaten van deze derde bijeenkomst treft u aan in dit rapport.

Diaconaat

Diaconaat kan worden omschreven als het handelen van kerken en van andere door het evangelie geïnspireerde personen, groepen en bewegingen, dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van lijden en sociaal-maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen, in het perspectief van het scheppen van rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving en het bevorderen van de vrede tussen mensen.⁴ Volgens deze definitie is diaconaat

¹ De periode die wij in dit rapport de derde golf noemen, oktober 2021 tot en met maart 2022, duiden anderen aan als de vierde golf.

² Dr. Thijs Tromp is bijzonder hoogleraar diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit, dr. Erica Meijers is universitair docent diaconaat aan dezelfde instelling.

³ Meijers, E., & Tromp, T. (2020). *Diaconaal werk in de eerste 4 maanden van de Coronacrisis. "De pandemie onthulde bestaande sociale kwetsbaarheid en machtsverhoudingen"*. PThU. <https://www.netwerkdak.nl/wp-content/uploads/2021/02/Diaconaal-werk-in-de-eerste-4-maanden-van-de-Coronacrisis.pdf>; Tromp, T., & Meijers, E. (2021). *Diaconaal werk tijdens de tweede Coronagolf*. PThU. <https://netwerkdak.nl/wp-content/uploads/2021/06/Diaconaal-werk-tijdens-de-tweede-Coronagolf.pdf>

⁴ Deze definitie bouwt voort op de definitie uit de drie handboeken diaconaat: Crijns, Hub, Wielie Elhorst, Lützen Miedema, Herman Noordegraaf, Ploni Robbers-van Berkel, Sake Stoppels, en Herman van Well, red. *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*. Kampen: Kok, 2004; Crijns, Hub, Ellen Hogema, Lützen Miedema, Herman Noordegraaf, Ploni Robbers-van Berkel, Herman van Well, Jozef Wissink, en Hanneke Arts-Honselaar, red.

breder dan 'het helpen van mensen in nood'. Het omvat ook het voorkómen van nood, het samen uithouden van nood én het aankaarten en aanpakken van structurele onrechtvaardigheid. Cruciaal voor het diaconaat is dat het werkt vanuit de overtuiging dat *alle* mensen waardevol zijn *omdat* ze medemens zijn, broeders of zusters of, in religieuze termen geformuleerd, schepselen van God. Deze overtuiging impliceert dat diaconale hulpverlening altijd gericht moet zijn op het aangaan, in stand houden of herstellen van gelijkwaardige relaties, zonder overigens reële machtsverschillen te ontkennen. Elkaar ontmoeten, naar elkaar luisteren, elkaar ondersteunen, samen eten en samen werken zijn bij uitstek vormen waarmee diaconale praktijken vorm willen geven aan de erkenning van de (gelijk)waardigheid van ieder mens. Daarbij heeft het contact met mensen in de meest kwetsbare posities prioriteit.

Diaconale organisaties (zelfstandige stichtingen met een diaconale doelstelling) zetten zich in om mensen in precaire posities met elkaar te verbinden, zodat zij elkaar kunnen beschermen, versterken en bezielen. Dat doen ze onder meer middels inloophuizen, gespreks- en ontmoetingsgroepen, financiële dienstverlening, maaltijdprojecten, maatjesprojecten en het verlenen van concrete praktisch hulp. De Coronamaatregelen belemmerden juist deze ontmoetingen en raakten daarmee de diaconale praktijk in het hart.

De eerste en tweede golf

Nederland kende vanaf maart 2020 diverse besmettingsgolven. De eerste duurde van maart tot en met juni 2020. In de erop volgende zomerperiode was het besmettingsniveau relatief gering en konden veel maatregelen versoepeld worden. In oktober namen de besmettingscijfers weer zodanig toe, dat er sprake was van een tweede golf. De overheid scherpte dientengevolge de maatregelen weer aan en stelde in januari zelfs een avondklok in. Deze periode duurde tot eind april 2021. Toen konden mede dankzij het toenemend aantal gevaccineerde mensen, een deel van de maatregelen versoepeld worden.

Hieronder staan de belangrijkste uitkomsten van de eerste twee onderzoeksrondes, in juli 2020 en februari 2021.

De eerste golf (maart 2020 - juli 2020) kenmerkte zich volgens de respondenten door schrik en angst. De angst verlamde de organisaties niet, integendeel zelfs. Meteen was er volop energie en een groot vermogen om te improviseren. De medewerkers van de diaconale organisaties ontwikkelden creatieve manieren om contact te onderhouden met de mensen om wie het gaat, in parken, op straat, met bakfietsen, via telefoons en app-groepen. Sommige bezoekers van inloophuizen, met name de thuislozen, onderhielden zelf ook het contact met elkaar. Er ontstond een goede samenwerking met overheden en uitvoeringsorganisaties, bijvoorbeeld om opvangplaatsen te regelen voor ongedocumenteerden en daklozen. Vanuit overheden en particuliere fondsen kwam er snel geld beschikbaar om de inventieve initiatieven te financieren. De IND zette geen uitgeprocedeerde asielzoekers buiten het AZC. Dit versterkte bij de organisaties het gevoel dat soepele samenwerking dus wel mogelijk is – als de nood maar groot genoeg is. Veel reguliere welzijnsorganisaties staakten hun activiteiten en de meeste overheidsloketten werden gesloten. Dit laatste wierp voor niet digitaal-vaardigen een hoge drempel op. Samenwerking met kerken werd door een deel van de respondenten als lastig ervaren. Dikwijls werd het beroep om van de ruimtes

Diaconie in beweging. Handboek diaconiewetenschap. Utrecht: Kok, 2012; Crijns, Hub, Ellen Hogema, Lützen Miedema, Herman Noordegraaf, Ploni Robbers-van Berkel, Herman van Well, Trinus Hoekstra, Jozef Wissink, en Hanneke Arts-Honselaar, red. *Diaconaal doen doordacht. Handboek diaconiewetenschap.* Utrecht: Kok, 2018. Toegevoegd is de notie dat het diaconaat ten dienste staat van de vrede tussen mensen.

van kerken gebruik te maken afgewezen. Kerken concentreerden zich op de voortgang van de liturgie en op de steun aan de eigen gemeenteleden of parochianen. Vooral de ontmoetingen, kernactiviteit van diaconaat, kwam onder druk te staan. De mensen die het hardst werden getroffen, waren volgens de vertegenwoordigers van de diaconale organisaties: ongedocumenteerden, arbeidsmigranten, statushouders, flexwerkers en thuislozen. Daklozen werden in tijdens de eerste golf juist op ongekende wijze ondersteund. Geen noemenswaardige toename werd waargenomen van mensen die gebruik maken van de voedselbanken. Ten slotte viel op dat veel, met name oudere vrijwilligers, zich terugtrokken. Daar stond tegenover dat zich veel nieuwe, jongere vrijwilligers – vaak studenten – zich aanmeldde, voornamelijk bij voedselbanken.

In de *tweede golf (november 2020 - april 2021)* was het energieke en inventieve elan omgeslagen in een sfeer van gelatenheid en moeheid. Vanaf november werden de maatregelen opnieuw geïntensiveerd en op 23 januari werd er zelfs aan avondklok ingesteld. De diaconale organisaties hadden inmiddels voldoende ervaring om, ondanks alle beperkingen, hun ontmoetingen doorgang te laten vinden. De samenwerking met overheden en uitvoeringsorganisaties was weer als vanouds: weerbaarstig. Anders dan tijdens de eerste golf boden veel kerken de diaconale organisaties de helpende hand. Locaties en andere voorzieningen werden ruimhartig ter beschikking gesteld. De mensen die in de knel kwamen waren – opnieuw – arbeidsmigranten, ongedocumenteerden (al hadden velen hun weg alweer gevonden), statushouders, flexwerkers, thuislozen en vooral de daklozen. Een aantal weken was de temperatuur uitzonderlijk laag en het aantal mensen dat gebruik wilde maken van nachtopvang uitzonderlijk hoog. Hun aantal was toegenomen omdat de IND een inhaalslag had gemaakt: meer uitgeprocedeerde mensen moesten het AZC verlaten. Het steeds wisselende opvangbeleid van stedelijke overheden leidde tot aanzienlijke stress. Dit verschilde overigens van stad tot stad. Het baarde de respondenten zorgen dat veel (oudere) vrijwilligers niet teruggekeerd waren. Daarnaast uitten de respondenten expliciet hun zorg om jongeren. Ze vreesden dat de impact op hen groot en langdurig zou zijn. Ten slotte verwachtten ze dat er over enige jaren een forse toename van problematische schulden zou komen, vooral bij kleine ondernemers. De vraag die hen allen bezig hield is: hoe maken we ons klaar voor een wereld waarin Corona niet meer weggaat?

Het onderzoek naar de impact van de derde golf

Na een relatief rustige zomerperiode in 2021 nam het aantal besmettingen in het najaar gestaag toe. In december 2021 werd duidelijk dat een nieuwe, veel besmettelijker variant dominant is geworden. Uit voorzorg kondigde het kabinet opnieuw strenge maatregelen aan. Desondanks steeg het aantal besmettingen in februari 2022 naar een recordhoogte. Op 11 februari werd een piek bereikt van 122.000 positieve testen per dag. (Ter vergelijking: het hoogste aantal daarvoor gemeten was 22.000). Het aantal ziekenhuisopnames steeg ditmaal niet evenredig mee. Die stabiliseerde, vergelijkbaar met de eerdere pieken, rond de 200 opnames per dag. Voor wat betreft de opnames op de intensive care, het belangrijkste criterium voor het op- of afschalen van de maatregelen, was het beeld zelfs nog gunstiger: ca. 15 opnames per dag tegenover ca. 50 tijdens de vorige pieken.⁵ Hetzelfde gold voor het gemiddeld aantal sterfgevallen per dag als gevolg van Covid-19. Ondanks het

⁵ Dat het aantal ziekenhuisopnames lager uitviel was ook het gevolg van de mogelijkheid om patiënten in de thuissituatie te behandelen. Het aantal IC-opnames werd mede gedrukt vanwege adequatere behandelingsmogelijkheden op verpleegafdelingen.

zeer hoge aantal besmettingen, bleef dat beperkt tot ca. 12 personen per dag.⁶ Het grote aantal mensen dat vanaf januari 2021 werd gevaccineerd vormt de belangrijkste reden voor deze trendbreuk. Door de vaccinaties gloorde er licht aan de horizon. Met dit goede nieuws nam het draagvlak voor de maatregelen in het begin van 2022 zienderogen af.⁷ Nut en noodzaak van de beschermende maatregelen werden steeds nadrukkelijker betwist (afstand houden, handen schudden, het dragen van gezichtsmaskers en het nemen van vaccinaties). Er was in februari sprake van een gespannen maatschappelijk sfeer met polariserende kenmerken.

Om een beeld te krijgen van hoe de diaconale organisaties de uitdagingen gedurende de derde golf hanteerden, nodigden we de directeuren en coördinatoren van diaconale organisaties opnieuw uit voor een digitale bijeenkomst van twee uur, op 2 en 3 februari 2022. Daarnaast benaderden we nog twee andere organisaties. Vertegenwoordigers van 11 organisaties konden aanwezig zijn: 6 diaconale organisaties uit (middel)grote steden, 2 landelijk werkende diaconale stichtingen en 3 diaconale organisaties verbonden aan landelijke kerkverbanden. Met vertegenwoordigers van twee andere organisaties voerden we afzonderlijk gesprek.

We legden de respondenten de volgende vragen voor:

- Wat speelt er nu? Wat is kenmerkend voor deze derde golf?
- Wie is in deze tijd het meest kwetsbaar, waar ontstaat dat door?
- Hoe gaan jullie daarmee om?
- Hoe gaat het met de samenwerking met overheden, welzijnsorganisaties, kerken en anderen?

Het transcript dat we van de bijeenkomsten hebben gemaakt is door de betrokkenen geautoriseerd. Hieronder geven we de belangrijkste opbrengsten weer. Het beeld is uiteraard niet volledig. Het werk van lokale gemeenten, parochies en diaconieën blijft in dit onderzoek buiten vizier. Het beperkte aantal respondenten maakt dat we geen uitspraak kunnen doen over de representativiteit van het gepresenteerde beeld.

Opbrengsten

De algemene sfeer

De sfeer in de derde golf typeren de respondenten als routinematig. *“Het improviseren is er nu wel af.”* De afgelopen twee jaar hebben de diaconale organisaties voldoende ervaring opgedaan om te weten welke aanpassingen ze op welk moment moeten doen. Ze weten hoe ze hun werk te midden van beperkingen kunnen voortzetten. Ook de avondklok heeft hen niet met nieuwe vragen geconfronteerd. Wat wel nieuw is, en soms ook belemmerend werkt, zijn de verschillen van inzicht over nut en noodzaak van Coronamaatregelen, zoals vaccinaties en mondkapjes. Dat levert spanningen op. Daarover later meer.

“Corona hoort erbij, dat besef is er nu wel. We moeten alles weer gaan oppakken wat gestopt was, zoals taallessen, je kunt niet meer wachten tot Corona voorbij is.”

“We moeten accepteren dat Corona op lange termijn blijft en dat we de aanpassingen moeten integreren in onze werkwijze.”

⁶ Zie voor deze cijfers <https://coronadashboard.rijksoverheid.nl/>, laatste geraadpleegd op 10 juni 2022.

⁷ Volgens het RIVM daalde vooral het draagvlak voor 'quarantaine na besmetting' in het begin van 2022. <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden/draagvlak>, laatste geraadpleegd op 10 juni 2022.

De kern van het werk: ontmoetingen

De ontmoetingen in inloophuizen, buurthuizen en zijn voor het grootste deel weer opgestart, zij het met beperkingen. De mogelijkheden voor ontmoeting blijven beperkt. Dat geldt vooral voor maaltijden. Voor vrijwilligers geldt dat zij om gezondheidsredenen terughoudend zijn om weer in te stappen. Ontmoetingsplaatsen die sterk afhankelijk zijn van vrijwilligers hebben het daarom lastig om de continuïteit te hervinden. Dat geldt in mindere mate voor de plekken waar beroepskrachten zijn.

"Hoe we in de toekomst verder gaan hangt sterk af van de houding van vrijwilligers. Wij willen graag door voor de mensen, koste wat het kost. Maar vrijwilligers zijn bezig met de eigen gezondheid, dan gaat er weinig door."

Een positief gevolg van de beperkingen is dat het bij ontmoetingen en maaltijden minder druk is. Daardoor ontstaat er meer rust en ruimte voor inhoudelijke gesprekken. De kwaliteit van het contact neemt toe als het aantal bezoekers kleiner is. Dit bevestigt volgens een aantal respondenten het belang van ontmoeting in de diaconale praktijk: *"Het is een beetje familie. Het geeft een netwerk en een bedding, dat is fijn."*

"Hoe we het vroeger deden, veroorzaakte ook wel onveiligheid en veel onrust. Dat is er nu niet meer en daar willen we ook niet naar terug."

Niet alle vaste deelnemers zijn teruggekeerd. Dat geldt voor bezoekers van inloophuizen maar ook voor vrijwilligers. De respondenten zijn daarover bezorgd. Nabellen van de contacten geeft nog geen inzicht in de motieven. Hun indruk is dat sommigen in sociaal isolement zijn teruggevallen.

"Er lijkt wat kapot gegaan te zijn aan verbindingen tussen mensen met een zeer beperkt netwerk."

Wie worden nu het meest geraakt?

De respondenten wijzen opnieuw op dezelfde groepen, die ze in de twee eerdere rondes ook al noemden: ongedocumenteerden, arbeidsmigranten en daklozen. Ook de zorg om jongeren worden opnieuw genoemd en met nadruk.

Ten aanzien van daklozen en ongedocumenteerden wordt opgemerkt dat zij zich relatief goed weten te redden. Voor deze 'overlevers' is Corona *"slechts een van de obstakels in het leven"*. De maatregelen maken voor hen het leven, dat toch al zwaar is, niet veel moeilijker.

"De meest kwetsbare groep, de hardcore zorgmijders, dat zijn overlevers. Die weten zich wel te redden. Corona heeft op hen niet heel veel impact."

Een uitzondering hierop vormen de zogenaamde 'niet rechthebbende ongedocumenteerden'. Bedoeld is de groep die niet meewerkt aan terugkeer. Zij kunnen nergens aanspraak op maken. Hetzelfde geldt voor arbeidsmigranten die hun werk zijn kwijtgeraakt en niet terug kunnen of willen naar hun land van herkomst. De knel waarin deze mensen zich bevinden is niet veroorzaakt door de Coronamaatregelen, maar de precariteit van hun positie komt door de maatregelen direct aan de dag.

De grootste zorg hebben de respondenten om mensen met weinig 'sociaal kapitaal', zoals thuislozen, bepaalde alleen wonende ouderen, statushouders of sommige groepen vrouwen met een migratieachtergrond.

"Bij hen was al veel eenzaamheid en dat is toegenomen. Zij hebben behoefte aan gesprekken en die komen niet vanzelf."

“Het isolement neemt toe, juist voor mensen die al eenzaam waren. De verstoring [door de Coronamaatregelen, tt.em] versterkt wat er al was.”

“Kwetsbaar zijn vooral mensen met een migratieachtergrond. Die waren al kwetsbaar, maar daar zijn de problemen echt toegenomen.”

Uit de focusgroepbijeenkomst blijkt dat de respondenten weinig zicht hebben op hoe het met hen gaat. Het feit dat de ontmoetingen en andere vormen van contact verstoord zijn, wreekt zich hier. Een van de respondenten wijst erop dat de zogenaamde logeergemeenschap zich wel weer heeft hersteld. Gedoeld wordt op mensen zonder vaste woonplaats, die bij kennissen op de bank slapen en vaak van bank naar bank gaan.

Het aantal mensen dat gebruik maakt van de Voedselbank was in 2021 behoorlijk gekrompen, maar neemt volgens een aantal respondenten nu weer toe. Dat wordt waarschijnlijk mede veroorzaakt door de verruiming van de toelatingscriteria.

In deze derde onderzoeksrunde vragen de respondenten nadrukkelijk aandacht voor mensen met een inkomen net boven het sociaal minimum, de zogenaamde ‘werkende armen’ of mensen met enkel AOW en met een klein pensioen. Hun situatie was al lastig vóór Corona, werd moeilijker dóór Corona en wordt nu nijpend als gevolg van de toenemende inflatie en stijging van de energiekosten. Dat geldt ook voor bepaalde zzp’ers en andere kleine ondernemers. De indruk bestaat dat de buffer om in eigen kring financiële nood op te vangen nu opgebruikt is. De respondenten zien nog geen toename van aanvragen voor schuldhulpverlening. Ze verwachten dat het, net als bij de financiële crisis van 2008, nog enige tijd zal duren voor ‘de grote klap komt’.⁸ In plaatsen waar gemeentebesturen proactief beleid voeren ten aanzien van schulden, wordt al wel duidelijk dat er zich relatief veel mensen in een kwetsbare financiële situatie bevinden. Een aantal respondenten denkt dat de weerbaarheid van minder vermogende mensen de laatste jaren sterk is verminderd.

“De hele situatie begint kwetsbaarder te worden, vooral in de steunende netwerken is de rek eruit. Als er dan nood is, is het meteen ook acuut. Noodhulp is drie keer zoveel dan drie jaar geleden en onze criteria zijn niet veranderd.”

Samenwerking met kerken

De samenwerking met kerken is in deze fase verbeterd. Waar de respondenten in de eerste onderzoeksrunde uiterst kritisch waren over de samenwerking met kerken, is dat beeld nu veranderd. Er is volop morele, financiële en facilitaire steun.

“Ik heb echt op de bres moeten staan voor het diaconale werk en dat heeft effect gehad. Het is als een blad aan een boom omgeslagen en dat is zo gebeven.”

“We hebben over het gebrek aan samenwerking gesprekken gevoerd met de kerk. Dat heeft veel opgeleverd. Nu wordt echt gezegd: ‘laat het diaconale werk vooral doorgaan.’”

Er blijven nog wel lastige kwesties van praktische aard maar daar komen ze, volgens de respondenten, nu wel uit – net als vroeger.

⁸ De respondent wijst op Bosch, J., & Horssen, C. van. (2021). *Financiële tegenslagen in de coronacrisis. De financiële gevolgen voor huishoudens en verschillen naar werksituatie*. Nibud.

"Van de kerk krijgen we groen licht en ervaren we ruimhartige bestuurlijk ondersteuning. In de praktijk blijft het af en toe lastig, dan komen er praktische bezwaren. Maar over het algemeen is het beeld positief."

In de focusgroepgesprekken ging relatief veel aandacht uit naar hoe de kerken hebben geacteerd tijdens de Coronapandemie. De respondenten constateren een patroon in de prioriteiten van kerken: 1) voortgang van de liturgie, 2) contact met en zorg de eigen gemeenteleden/parochianen, 3) aandacht voor mensen die in de samenleving in de knel komen. De Coronapandemie heeft volgens de respondenten een laag diaconaal bewustzijn bij een deel van de kerkelijke gemeenten en parochies onthuld. Er bestaat volgens hen een grote afstand tussen diaconale organisaties, kerkelijke diaconieën en rentmeesters en kerkleden en parochianen. Betrokkenheid leeft van zichtbaarheid, zo wordt gesteld: het werk van diaconale organisaties is te vaak niet zichtbaar in kerkelijke gemeenten. Dat trekken zij zichzelf ook aan.

"[...] onzichtbaarheid is niet door of tijdens de pandemie ontstaan, maar die bestond daarvoor al en daarmee zijn we pijnlijk geconfronteerd."

"Ik voel soms een soort concurrentiegevoel tussen diaconaal centrum en de kerk. De kerk ervaart dat het van buitenaf op ze af komt. We moeten de mensen meer meenemen."

In dit verband opperde een aantal respondenten dat de kerk in Coronatijd weinig kon betekenen in de samenleving, omdat de relatie met de kwetsbaren in de samenleving er vóór die tijd niet of voldoende aanwezig was. Je kunt dat tijdens een crisis niet opbouwen. Daaruit leren zij de volgende les: investeer in goede tijden in relaties met de omgeving. Volgens hen zijn de lokale verschillen in dit opzicht groot. Kerken die vóór de pandemie al sterk ingebed waren in de lokale samenleving kunnen ook tijdens de crisis van betekenis zijn. Kerken die dat niet hadden, kunnen die verbindingen tijdens een crisis, ondanks goede wil, niet opbouwen. Bovendien was 'Corona' op een bepaalde manier te abstract en te groot. Daardoor heeft het gemeenteleden, parochianen onvoldoende gemotiveerd om in beweging te komen. Daarvoor heb je een concreet doel nodig: 'wat kun je doen en voor wie?'

"De laatste jaren zie ik wel dat meer diaconieën zeggen: we hebben helemaal geen contact met de omgeving en mensen nemen geen contact op. Onduidelijk of dat met Corona samenhangt of dat het daarvoor ook al nooit in beeld was. Ik denk het laatste."

"Ik nam voor Corona een toename waar van de aandacht voor de kerk in eigen context. Het nieuwe elan dat er even was wordt nu snel weggedrukt. Oude patronen worden versterkt. Het zal misschien wel weer groeien, want de Geest waait wel. Maar het is duidelijk, de druk toont aan wat we echt belangrijk vinden."

Ten slotte wijst een van de respondenten op een opmerkelijk ontwikkeling:

"Er is ook een aantal kerken die juist iets nieuws zijn gestart in deze periode, die zichzelf als kerk een diaconale gemeenschap hebben genoemd en daar ook mee aan de slag gaan."

Samenwerking met overheden en maatschappelijke organisaties

De samenwerking met overheden is volgens de gespreksdeelnemers grotendeels weer genormaliseerd. Rondom noodhulp zijn er doorgaans goede contacten. Dat geldt ook voor de zorg voor ongedocumenteerden, hoewel dat van plaats tot plaats verschilt. Voor het overige lijkt de overheid vooral reactief ten aanzien van de noden die door de Coronamaatregelen ontstaan. De

contacten tussen overheden en diaconale organisaties en kerken staan op veel plaatsen op een laag pitje. De afstand van de overheid tot de dagelijkse praktijk lijkt te groeien. Er is geld genoeg en ook beschermende middelen zijn volop beschikbaar, maar ze worden tamelijk ongericht ingezet.

“Wat me opvalt is dat de Coronamiddelen zonder reflectie worden ingezet en overal vrij doelloos worden rondgestrooid. Ook de lokale overheid weten niet meer hoe ze al dat geld moeten inzetten.”

Een aantal respondenten meldt dat ze zich bezorgd maakt om het steeds verder doorvoeren van digitalisering. Veel balies gingen dicht tijdens de pandemie en men werkt nog steeds op afspraak. Het vermoeden is dat overheden de lockdowns gebruiken om de digitalisering, die ze al wilden invoeren vóór Corona, “sluipend door te zetten”. Daarmee worden de drempels voor burgers in kwetsbare posities opnieuw hoger.

“De overheid blijft zelf heel moeilijk toegankelijk en is uiterst strikt in het hanteren van de regels, zoals thuiswerken. Wij nodigen overheden uit om langs te komen om te overleggen, maar die uitnodiging wordt gewoon niet aangenomen.”

“[Digitalisering] is misschien voor hen wel handig, maar voor veel mensen die afhankelijk zijn van overheidsregelingen is het niet goed. Digitalisering vormt een drempel voor de toegankelijkheid. Wij zijn bezig met een lobby om de loketten en balies weer open te krijgen.”

De samenwerking met hulporganisaties begint weer zijn normale loop te krijgen, al worden de wandelgangen wel gemist.

Discussies over de maatregelen

De derde golf kenmerkt zich door spanningen rond het nut en de noodzaak van de Coronamaatregelen, zoals vaccinaties, mondkapjes of afstand houden. Die polarisatie, die in de samenleving als geheel zichtbaar is, zie je ook terug in de praktijk van diaconale organisaties.

“Mensen waren soms woedend op elkaar, op Pinokkio - Mark Rutte. Het korte lontje, dat zagen we hier ook. De wijkagent komt regelmatig langs om zich te laten zien, we hebben met hem korte lijntjes.”

“In het aanloopcentrum, dat dagelijks open is, is een deel van de doelgroep extreem prikkelbaar, de spanning is om te snijden. Dat is dezelfde spanning die we breed in de samenleving zien, rond mondkapjes en vaccineren enzovoorts.”

De vertegenwoordigers van de diaconale organisaties maken intern beleid over hoe ze de voorzieningen voor iedereen toegankelijk kunnen houden en hoe ze polarisatie kunnen voorkomen. De vertegenwoordigers van de landelijke diaconale platforms voegen daaraan toe dat deze discussie ook speelt in de kerk.

“Hoe kun je de kerk een welkome plaats laten zijn voor iedereen, gevaccineerd en niet gevaccineerd, wel of geen Coronapas?”

Vooruitblik naar de toekomst

De respondenten verwachten dat als gevolg van de vaccinaties het maatschappelijk leven in de komende maanden weer op gang zal komen. Zij formuleren op dit punt geen specifieke verwachtingen of voornemens maar vooral vragen. Komen bezoekers van inloophuizen, deelnemers aan maaltijdprojecten en gespreksgroepen weer terug? Hoe zal het met vrijwilligers gaan? Komt het

kerkelijk leven weer op gang? Krijgt de diaconale presentie misschien een nieuwe impuls? Wie zullen er financieel in de knel komen en wanneer? Zet de inflatie door en welke gevolgen zal dat hebben voor de mensen en groepen die door hun buffers heen zijn? Hoe zal het met de mentaal aangeslagen jongeren gaan? Zal de maatschappelijke ruimte die ontstaat ook benut worden om te werken aan het versterken van sociale cohesie? Hoe gaan we, waar nodig, de band tussen kerken en diaconale organisaties in de toekomst vormgeven?

Belangrijkste conclusies

1. De diaconale organisaties hebben te midden van beperkingen hun weg gevonden om hun werk voort te zetten.
2. Niet alle deelnemers en vrijwilligers zijn teruggekomen. Ze hebben onvoldoende in beeld hoe het gaat met mensen met een klein sociaal netwerk.
3. Positief gevolg van de beperkingen is dat de kwaliteit van het contact toeneemt bij ontmoetingen en maaltijden.
4. De mensen die in de knel komen zijn: ongedocumenteerden, daklozen, arbeidsmigranten, statushouders, bepaalde groepen vrouwen met een migratieachtergrond en jongeren. Speciaal wordt aandacht gevraagd voor werkende armen. De echte overlevers hebben relatief weinig last van de Coronamaatregelen.
5. De algemene indruk is dat de veerkracht van bepaalde minder vermogende groepen mensen afgenomen is en dat de nieuwe dreiging van stijgende kosten deze groep daarom extra hard zal treffen.
6. De polarisatie rond Coronamaatregelen wordt ook zichtbaar bij de diaconale organisaties.
7. De samenwerking met kerken is in deze fase sterk verbeterd.
8. De samenwerking met andere organisaties herstelt zich. Overheden zijn onder meer door verdere digitalisering minder goed bereikbaar waardoor de drempels voor burgers in kwetsbare posities hoger worden.
9. De Coronapandemie heeft onthuld dat veel lokale kerken het lastig vonden om iets te betekenen voor hun directe omgeving. Veel kerken ontbeert het aan contact met mensen in kwetsbare posities, hoewel de lokale verschillen waarschijnlijk groot zijn. Diaconale organisaties vinden dat ze zelf ook te weinig zichtbaar zijn bij kerkelijke gemeenten en parochies.

Diaconale overwegingen

Evenals in de eerste twee onderzoeks rondes valt ook nu weer op hoe sensitief de diaconale organisaties zijn voor mensen en groepen mensen die in de knel komen. Ze beschikken over een fijnmazig netwerk, waardoor ze snel signalen opvangen over ontwikkelingen die nieuwe bedreigingen vormen.

Ten tweede valt op dat zij voortdurend zoeken naar wegen om in contact te komen of te blijven met mensen in de meest kwetsbare posities in de samenleving. Ze werken daarbij relatiegericht en zijn relatief wendbaar.

In de derde plaats valt op hoezeer het diaconale adagium 'helpen waar geen helper is' leidend is voor de meeste organisaties.

Ten vierde constateren we dat het werken met (veel) vrijwilligers diaconale praktijken krachtig én kwetsbaar maakt. Dit onderstreept het belang van professionals. De aanwezigheid van

professionals zorgt ervoor dat, ook in een crisis als de Coronapandemie, de continuïteit gewaarborgd blijft.

In de vijfde plaats valt het op dat ook in deze onderzoeksronde de verhouding tot kerkelijke gemeenten en parochies aan de orde komt. De relatieve afstand die diaconale organisaties hebben tot de kerken maakt hen slagvaardig en wendbaar. Tegelijk wordt de morele, financiële en facilitaire steun van kerken op hoge prijs gesteld. Hoe de band tussen beide in de toekomst vorm zal krijgen, is een vraag die in de komende tijd nadere aandacht verdient.

De laatste overweging hangt met de voorgaande samen: als het waar is wat de respondenten suggereren, dat een deel van de lokale kerken onvoldoende in contact staat met hun directe omgeving, hoe zou daar verandering in kunnen worden aangebracht? Wat kunnen kerken onderling van elkaar leren? Kunnen diaconale organisaties daar zelf mogelijk een rol in spelen? Deze vragen zullen onderwerp worden van vervolgonderzoek.

Besluit

Dit is het laatste deel van het onderzoek naar diaconaat in tijden van Corona. Wij bedanken de vertegenwoordigers van diaconale organisaties en de landelijke diaconale platforms voor hun bereidheid aan dit onderzoek mee te werken.